

Czas, czyli jak w gramatyce opowiadamy o zdarzeniach

Czas, czyli jak w gramatyce opowiadamy o zdarzeniach

Czas_intro

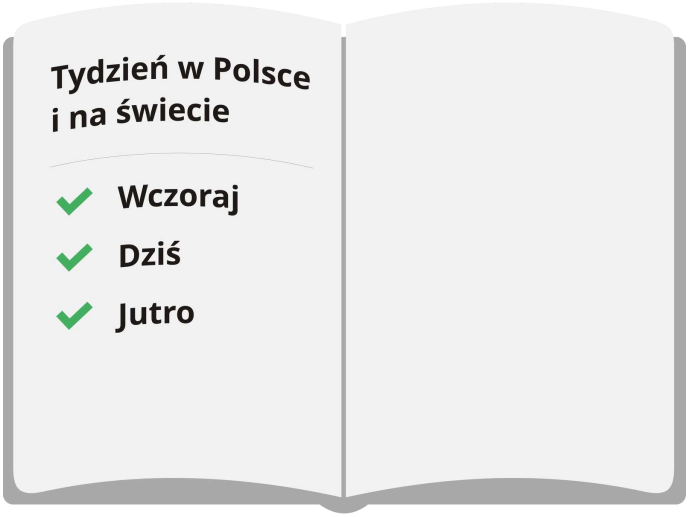
Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Gdy myślimy o zjawiskach konkretnych czy abstrakcyjnych, próbujemy je w języku poukładać (skategoryzować). Rzeczowniki nazywają świat, przymiotniki i przysłówki mówią o właściwościach przedmiotów i zdarzeń. Samo opisywanie zaś, nazywanie, wskazywanie jest czynnością. Aby opowieść o świecie pozajęzykowym była wyrazistsza, spójrzmy najpierw na najważniejszą część mowy, która pojawia się w myśleniu, działaniu i komunikowaniu. Jest nią **czasownik**.

Kartka z kalendarza

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-NC-SA 4.0.

Notatnik

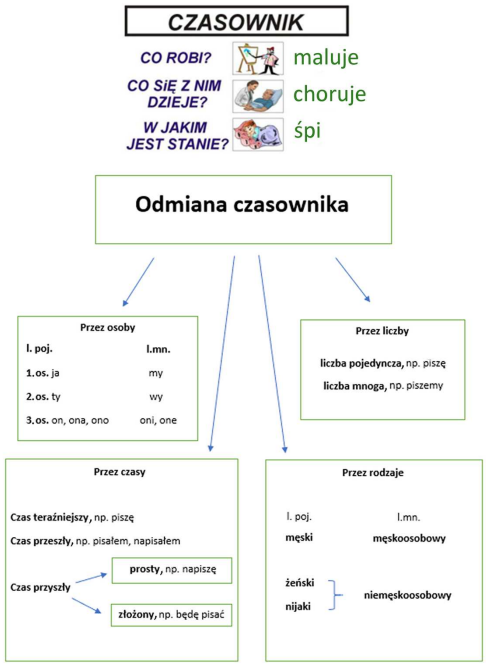
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Już wiesz

1) Mówienie o początkach czegoś, o czasie obecnym i przyszłości oraz układanie kolejności następowania po sobie wydarzeń czy zjawisk – to **chronologia**.

Przypomnij sobie najważniejsze wydarzenia ostatniego tygodnia. Pomyśl przez chwilę o tym, co dzieje się teraz i co planujesz na najbliższy czas. Wpisz do kalendarza czynności, które chcesz w związku z tym wykonać.

2) Wyobraź sobie, że jesteś redaktorem czasopisma publicystycznego. Musisz napisać artykuł *Tydzień w Polsce i na świecie*. Przejrzyj kilka portali informacyjnych z newsami (wiadomościami) lub codzienne wydania gazet. Sporządź notatki w rubrykach 'wczoraj', 'dziś', 'jutro' z najważniejszymi według ciebie wydarzeniami, stosując odpowiednie formy czasowników w czasie teraźniejszym, przeszłym i przyszłym.

Schemat odmiany czasownika

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Czasownik

Czasownik – to część mowy, która, jak podpowiada nazwa, ma związek z czasem. Czasowniki pozwalają porządkować informacje zawarte w tekstach, pokazują je w różnym czasie: przeszłym ('czytałem'), teraźniejszym ('czytam') i przyszłym ('będę czytał'). Używamy ich również do tego, aby pokazać, jakie osoby uczestniczą w komunikacji ('ja czytam' – 'ty czytasz', 'my czytamy' – 'wy czytacie', 'on, ona, ono czyta' – 'oni, one czytają') i jakie jest nastawienie autora do tego, o czym mówi

(np. coś chce oznajmić: 'właśnie czytam', chce rozkazać lub żąda czegoś: 'czytaj to, proszę' albo po prostu przypuszcza, że coś się dzieje: 'pewnie czytałbym'). Co więcej, za pomocą czasownika potrafimy opowiadać o zdarzeniach skończonych ('przeczytałem'), zapowiadać ich rezultat ('przeczytam') lub pokazywać, że trwają bez końca lub się powtarzają ('wczoraj kupowałem', 'dzisiaj kupuję', 'jutro będę kupował').

Czasownik przede wszystkim oznacza **czynności** i **stany**, np.:

Jan **idzie** ulicą.
Nagle samochód **wyjechał** zza rogu.
Jan po południu **zasnął**.

Schemat: co nazywa czasownik
Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Odmiana czasownika to **koniugacja**.

Czasownik odmienia się przez:

- **osoby** (1., 2., 3.),
- **czasy** (przeszły, teraźniejszy, przyszły),

- **tryby** (oznajmujący, rozkazujący, przypuszczający),
- **liczbę** (pojedynczą, mnogą),
- **rodzaj** (męski, żeński, nijaki w liczbie pojedynczej oraz męskoosobowy i niemęskoosobowy w liczbie mnogiej).

Schemat: przez co odmienia się czasownik
Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Każdy czasownik ma **aspekt**: dokonany lub niedokonany.

W słowniku czasownik zapisany jest w formie nieodmiennej i nieosobowej, którą nazywamy **bezokolicznikiem**. Charakterystyczna jest dla niej końcówka '-ć': 'pisać', 'mówić'; rzadziej: '-c': 'móc', 'tłuc'.

Ćwiczenie 1

Uporządkuj zbiór czasowników opisujących czynności, które nie muszą być zakończone lub się powtarzają. Umieść je w odpowiedniej kategorii czasowej.

będziecie robiły, czytałem, rysujemy, tłumaczysz się, kupowałem, mówię, będziecie kupowały, płacę, pisaliśmy, będziecie mówić, będziesz jechał, budowaliśmy, pisaliście

PRZESZŁOŚĆ	
TERAŹNIEJSZOŚĆ	
PRZYSZŁOŚĆ	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2
Uporządkuj zbiór czasowników opisujących czynności, które zostały zakończone lub w przyszłości nastąpi ich koniec. Umieść je w odpowiedniej kategorii czasowej.

kupiłem, zapłaciłem, przeczytamy, zapiszecie, zapłacicie, przeczytałem, zbudujecie, zbudowaliście, zapisałyśmy, kupią

PRZESZŁOŚĆ	
PRZYSZŁOŚĆ	

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Czas gramatyczny

Czasowniki opisujące czynności, które się powtarzają albo nie mają rezultatu, odmieniają się przez trzy czasy:

- **przeszły** – 'czytałem', 'czytałeś', 'czytał'...
- **teraźniejszy** – 'czytam', 'czytasz', 'czyta'...
- **przyszły (złożony)** – 'będę czytał', 'będziesz czytał', 'będzie czytał'...

Jeśli korzystamy z dwóch wyrazów, aby wyrazić formę dotyczącą przyszłości, a jednym z nich jest odmieniane słówko 'być', nazywamy ją **formą czasu przyszłego**

złożonego.

Czasowniki opisujące czynności, które się zakończyły lub które się zakończą, odmieniają się tylko przez dwa czasy:

- **przeszły** – 'przeczytałem', 'przeczytałeś', 'przeczytał'...
- **przyszły (prosty)** – 'przeczytam', 'przeczytasz', 'przeczyta'...

Jeśli korzystamy wyłącznie z jednego wyrazu, aby wyrazić formę dotyczącą przyszłości, mówimy o **formie czasu przyszłego prostego**.

> **Ważne!**
>
> Formy czasu przyszłego mogą być zbudowane:
>
> - **z jednego wyrazu** – opisujemy za pomocą nich zdarzenia, które się zakończą, lub czynności, które będą miały rezultat. To **czas przyszły prosty** ('zrobię');
> - **z dwóch wyrazów** – opisujemy za pomocą nich zdarzenia, które będą przebiegały bez końca lub rezultatu. To **czas przyszły złożony** ('będę robił', 'będę robiła').

Schemat: przez jakie czasy odmienia się czasownik
Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Osoba

Większość zdań zawiera osobową formę czasownika. Rozpoznamy ją po odpowiednich końcówkach i łatwo dopasujemy do wyrazów nazywających osoby: JA, TY, MY, WY, ON (ONA / ONO; ONI / ONE):

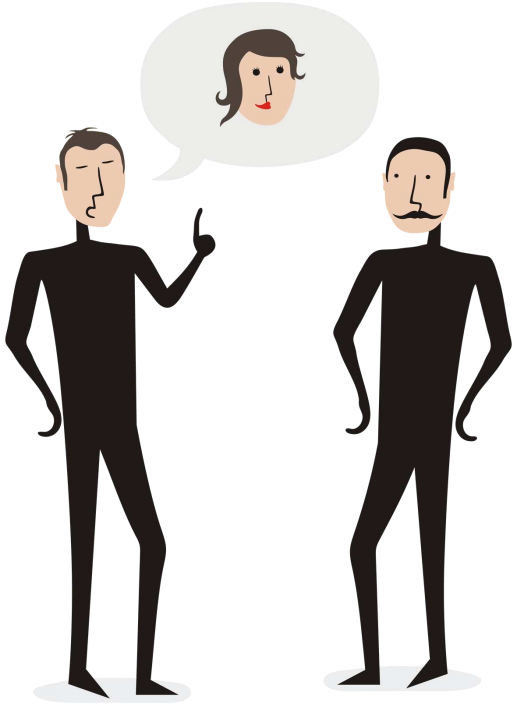
Liczba pojedyncza i mnoga

Liczba pojedyncza		**Liczba mnoga**	
1. OSOBA – JA	pisz**ę**	1. OSOBA – MY	pisz**emy**
2. OSOBA – TY	pisz**esz**	2. OSOBA – WY	pisz**ecie**
3. OSOBA – ON / ONA / ONO	pisz**e**	3. OSOBA – ONI / ONE	pisz**ą**

Wyrazy, które określają osoby, nazywamy **zaimkami osobowymi**. Są ważne w komunikacji, ponieważ zwykle wskazują:

- nadawców,
- odbiorców,
- kogoś, kto nie bierze udziału w komunikacji, ale się o nim wspomina.

Nie zawsze musimy korzystać z zaimków, aby wskazać osoby, które uczestniczą w zdarzeniach. W języku polskim informacje na ten temat zapisane są w końcówkach osobowych czasownika.

Postaci rozmawiających: dwaj mężczyzni

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

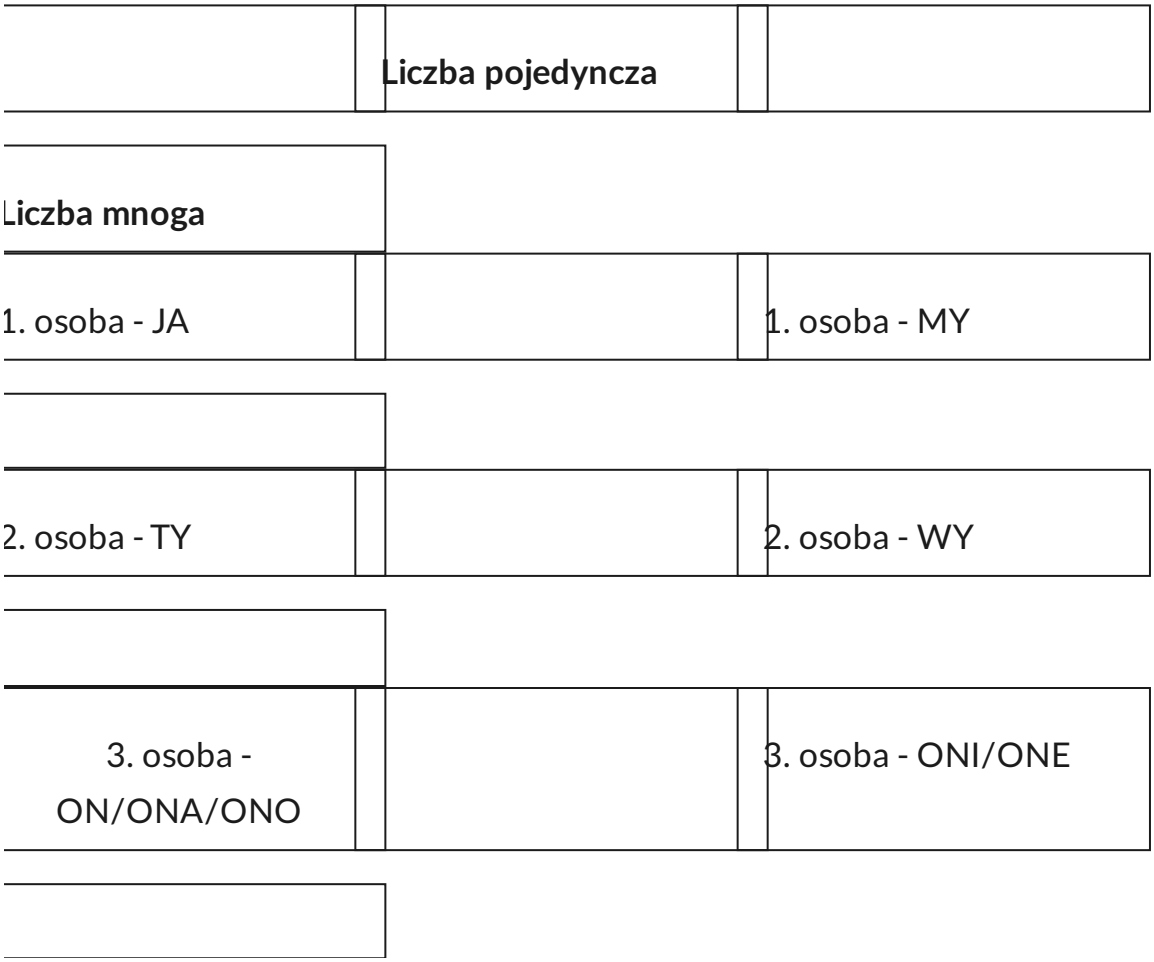
Postaci rozmawiających: dwaj mężczyźni i kobieta

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Wpisz formy czasownika w czasie teraźniejszym do odpowiednich rubryk. Pamiętaj o zmieniającej się liczbie.

1. osoba - JA, 2. osoba - TY, 3. osoba - ON/ONA/ONO, 1. osoba - MY, 2. osoba - WY, 3. osoba - ONI/ONE

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rodzaj w odmianie czasownika

W odmianie czasownika w czasie przeszłym i przyszłym złożonym pojawiają się również formy rodzaju:

- w liczbie pojedynczej – męski, żeński, nijaki;
- w liczbie mnogiej – męskoosobowy, niemęskoosobowy.

Czas przeszły

Czas przeszły, liczba pojedyncza

męski	żeński	nijaki
czytałem	czytałam	*czytało

Czas przeszły, liczba mnoga

męskoosobowy	niemęskoosobowy
czytaliśmy	czytałyśmy

Czas przyszły złożony

Czas przyszły złożony, liczba pojedyncza

męski	żeński	nijaki
będę czytał	będę czytała	*będę czytało

Czas przyszły złożony, liczba mnoga

męskoosobowy	niemęskoosobowy
będziemy czytali	będziemy czytały

Ważne!

Formy oznaczone gwiazdką (*) są możliwe w odmianie, ale coraz częściej wychodzą z użycia lub nie zawsze je stosujemy.

Zadaniowo

Ćwiczenie 4

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 6

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Uzupełnij tabelę z odmianą czasownika „kupować” (czas przeszły).

Liczba pojedyncza				
męski		żeński		nijaki
kupowałeś				
Liczba mnoga				
męskoosobowy		niemęskoosobowy		

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

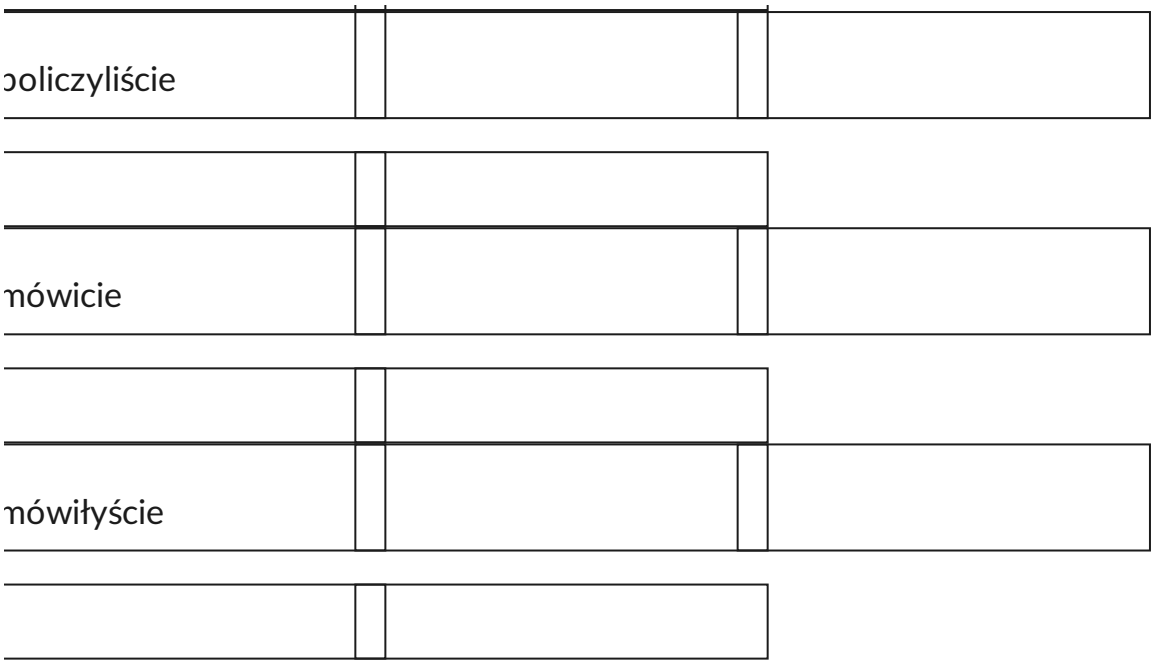
Ćwiczenie 8

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Rozpoznaj formy czasownika. Swoje wyniki wpisz do tabeli. Pamiętaj, że w czasie teraźniejszym i przyszłym prostym nie wskazujemy rodzaju.

Forma	Czas	Osoba	Liczba	Rodzaj
Wzór: przeczytamy	przyszły prosty	1.		
mnoga	X			
ɔrzeczytaliście				
ɔędziesz pisała				
ɔisałyśmy				
iczyłaś				
ɔędziemy liczyli				
ɔoliczą				

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Bardzo często w języku nazywamy jednostki czasu lub opisujemy ich właściwości. W tekstach pojawiają się więc rzeczowniki (np. „godzina”), przymiotniki opisujące jakiś moment (np. „godzinny”) lub przysłówki określające czas lub moment zdarzeń (np. „teraz”). Przyporządkuj zaproponowane określenia czasu do właściwych rubryk oznaczających części mowy.

przedpołudnie, z rana, wczorajszy, popołudnie, dawno, z wieczora, jutro, dawniej, popołudniowy, wcześniej, z dawna, jutrzejszy, nocka, poranek, popołudniówka, wieczór, po południu, rankiem, wczoraj, nocny

Rzeczowniki (co?), czyli nazwy jednostek czasu	
Przymiotnik (jaki), czyli określenia cech związanych z jednostkami czasu	
Przysłówki (kiedy), czyli określenia czasu związane z czynnościami	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.